

Wolfgang Bartholomäus, De preek als talige communicatie

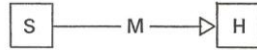
Uit: Kleine Predigtlehre, Zürich-Einsiedeln-Köln, 1974, S.40-45, vertaald door CvdL

Uit het complexe communicatiesysteem 'zondagse gemeente' met haar gecompliceerde communicatieve relaties wordt hier een deel uitgesneden: in het volgende worden slechts één prediker en één hoorder in hun wederzijdse relatie beschouwd. Al communiceren zij ook via andere media dan de taal (de gebaren, de kleding: ook zij bemiddelen belangrijke informatie), de talige communicatie staat op de voorgrond.

1

Je kunt ervan uit gaan dat elke talige communicatie deze onveranderlijke eigenschappen heeft:

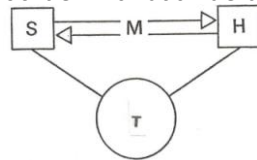
- Er moet iemand zijn die een mededeling doet: spreker, communicator = S.
- Er moet iemand zijn naar wie de mededeling uitgaat: hoorder, recipiënt = H.
- De spreker moet zich duidelijk waarneembaar uiten, zodat hij door de hoorder waargenomen kan worden. De spreker moet een waarneembaar medium benutten, dat z'n mededeling naar de hoorder transporteert = M. Dat kan in schema gebracht worden:

2

De spreker kan, als hij een mededeling wil doen, geen willekeurige klanken produceren. Wil er verstaanbaarheid bereikt worden, dan moeten de klanken aan twee voorwaarden voldoen:

- Ze moeten een betekenis hebben. Ze moeten dus bestanddelen van tekens zijn: tekens bestaan uit klankenreeksen (het betekenende) en betekenis (het betekende).
- De hoorder moet de betekenis van de klanken kennen. Communicatieprocessen komen alleen op gang als tevoren afgesproken wordt resp. door conventie vastligt welke klanken(reeksen) welke betekenis hebben. Voor de communicatie is daarom een gemeenschappelijke tekenvoorraad (= T) bij de spreker en hoorder nodig. Communicatie is alleen met de tekens mogelijk waarover de spreker en de hoorder gemeenschappelijk beschikken. Ze moeten dezelfde taal spreken. De spreker moet in elk geval de taal van de hoorder spreken. Dat betekent: hij moet ter wille van de communicatie kennisgenomen hebben van de taal van de hoorder. Vandaar de dubbele pijl.

3

Wil de spreker de hoorder wat medelen, dan moet hij dit 'wat' (z'n voorstellingen) in klankenreeksen vertalen. Dit vertaalproces noemt men ook codering = K. De hoorder ontvangt het gekodeerde bericht en vertaalt dit weer terug in het 'wat' (de voorstelling) dat de prediker wilde zeggen (dekodering, = DK).

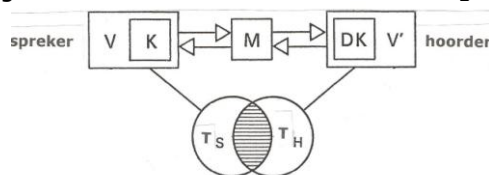
4

Het proces van de talige communicatie doorloopt dus deze stadia:

- De spreker wil een voorstelling medelen.
- Hij kodeert deze voorstelling: hij zoekt uit de met de hoorder gemeenschappelijke tekenvoorraad die klanken uit die met z'n voorstelling overeenkomen.
- De in de tekenvoorraad voor de voorstelling (betekenis) beoogde klankenreeks wordt uitgezonden.
- De klankenreeks wordt door de hoorder ontvangen.
- De hoorder dekodeert de mededeling: hij ontleent aan de afgesproken tekenvoorraad de betekenis van de ontvangen klankenreeks.
- Daarmee heeft de hoorder de voorstelling ontvangen die de spreker wilde medelen.

5

De praktijk laat zien dat spreker en hoorder nooit over een totaal gelijke tekenvoorraad beschikken. Zelfs de gemeenschappelijke tekens verstaan ze verschillend, d.w.z. zelfs wanneer beiden de klankenreeks 'vader' ter beschikking hebben, kennen ze deze klankenreeks, al naar gelang hun ervaring met hun eigen vader, een verschillende betekenis toe. Gemeenschappelijke klankenreeksen zijn daarom geen identieke tekens, omdat de betekenis van de tekens verschillend is. De voorstellingen (= V) van de hoorder zijn daarom nooit identiek met die van de spreker. De hoorder interpreteert de klankenreeks volgens zijn subjectieve ervaring. Dat kan zo in schema worden weergegeven:

T_S/T_H = tekenvoorraad van de spreker/hoorder. Alleen in het gearceerde deel is communicatie mogelijk.

6

Spreker en hoorder communiceren het makkelijkste als ze over gelijke ervaringen beschikken, want de ervaringen van een mens hebben hun neerslag in de taal. De mensen die gemeenschappelijke ervaringen opdoen, spreken ook (bijna) dezelfde taal. Daarom kan het schema aangevuld worden met $E_S + E_H$.

7

Het is niet onverschillig via welk medium spreker en hoorder in communicatie met elkaar treden. Tot nu toe hebben we ongenueanceerd over de taal (resp. klanken en klankenreeksen) gesproken. Maar het maakt verschil, zoals elke prediker uit eigen ervaring weet, of aan de biertafel of op de kansel gesproken wordt; ook is het niet hetzelfde of je de prediker regelrecht voor je hebt of hem op tv hoort. Communicatie-theoretisch beschouwd zijn biertafel, kansel en tv media die hun eigen wetmatigheid hebben en daarom niet elke toespraak mogelijk maken; die ook een verschillend aanzien genieten en daarom ook verschillend werken. Op de kansel kan niet alles gezegd worden wat aan de biertafel mogelijk is, en er wordt meer geloof gehecht aan de (schijnbaar bewijskrachtige) tv dan aan de kanselrede. In het schema moet het medium daarom sterker benadrukt worden.

8

Net zoals het medium op de spreker en de hoorder inwerkt, zo werken in het communicatieproces de verwachtingen (interesses, problemen, voorkennis e.d.) van de hoorder in op de prediker en het aanzien (image) van de prediker op de hoorder.

Elke hoorder brengt in de preek bepaalde (niet-verwoorde) verwachtingen mee. De prediker mag deze verwachtingen niet totaal teleurstellen, omdat dan de communicatieve relatie stukbreekt. Maar de prediker mag deze verwachtingen ook niet eenvoudig bevestigen. Dan wordt z'n rede weliswaar niet overbodig, omdat ook de bevestiging van de hoorder een functie van de christelijke boodschap is. Maar ze zou de hoorder niet verder kunnen brengen en zo op den duur haar kritische kracht verliezen. Om een communicatieve relatie mogelijk te maken, moeten de spreekintenties van de prediker verbonden worden met de verwachtingen van de hoorder. Buiten de verwachtingen van de hoorder om is er in elk geval geen communicatie mogelijk.

Het image van de prediker werkt in op de communicatieve openheid van de hoorder. Heeft de prediker de naam een van z'n geloof overtuigd, menselijk mens te zijn, dan kan hij beter overtuigen dan als hij bekend is als een wereldvreemde solitair.

Zie in het schema de pijlrichting bij 'verwachtingen' en bij 'image'.

9

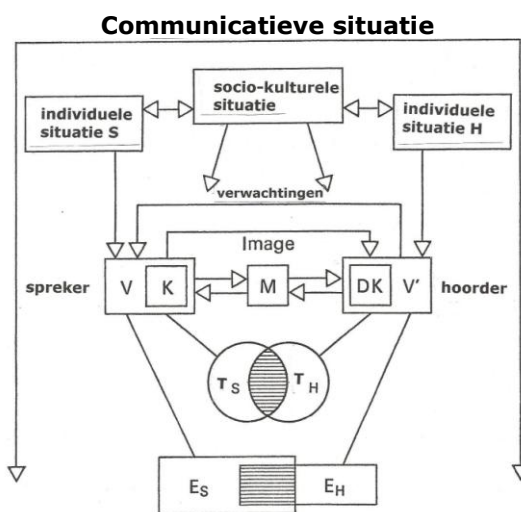
Tenslotte is nog te bedenken dat ook de situatie het communicatieproces beïnvloedt:

- Prediker en hoorder hebben elk hun eigen levensgeschiedenis, leven in groepen en delen in de overtuigingen daarvan (groepsnorm), hebben een bepaald zelfbeeld van hun rol in het communicatieproces 'preek', hebben te doen met de verwachtingen van anderen (de prediker bijv. met die van de kerkelijke leiding; de hoorder met die van de prediker) en hebben zelf verwachtingen (prediker: hopelijk wordt er met aandacht geluisterd; hoorder: hopelijk geeft de prediker via de preek oriëntatie e.d.). Deze factoren (levensgeschiedenis, groepen, zelfbeeld, verwachtingen) bepalen de *individuele* situatie.

- Prediker en hoorder bevinden zich samen in dezelfde maatschappij. Ze delen in de problemen en verwachtingen. Het publieke bewustzijn stempelt ook hun eigen communicatieve interesses, vraagstellingen. Het beslist mee erover welke vragen aan de christelijke boodschap gesteld worden en onder welke aspecten de christelijke boodschap opnieuw geformuleerd wordt: de *socio-kulturele* situatie.

- De communicatie tussen prediker en hoorder vindt steeds in concrete omstandigheden plaats: op een bepaalde plek en tijd. Het is niet hetzelfde of in een grote kerk of in een klein gemeentecentrum gepreek wordt, of de hoorders vreemd voor elkaar zijn of elkaar kennen: de *communicatieve* situatie, die bevorderend of belemmerend werkt.

Ons schema is compleet:

Verklaring van de tekens

S	= spreker	H	= hoorder
K	= kodering	DK	= dekodering
V	= voorstelling	M	= medium
T	= tekenvoorraad (spreker/hoorder)		
E	= ervaringen (spreker/hoorder)		